

ВИРТУЕЛНИ ДРУГИ, ДАЛЕКИ ДРУГИ – ИНТЕРПРЕТАЦИЈА РЕЛАЦИЈА У ТЕХНОЛОШКИ ПОСРЕДОВАНОЈ СТВАРНОСТИ

Айсиџраки: Интернет није само комуникациони медиј. Његова идиосинкратичност се огледа у томе што је омогућио конституисање специфичног простора (кибер) који, иако је технолошки посредован, нуди могућност социјалног умрежавања, комуницирања и самоекспресије. Ипак, чини се да у интеракцији са информационо-комуникационом технологијом очекивања многих бивају изневерена. Наиме, осим чињенице да се њеним посредством лакше и брже комуницира (што узрокује компресију времена и простора), долази и до појаве амбивалентних осећања која се изражавају следећим реченицама: „Технологија гута моје време”, „Технологија нас отуђује”, „Технологија ме троши”. Ипак, и поред увиђања да технологија и сурогати реалног живота (виртуелна комуникација, виртуелне релације, виртуелни Селф) не могу да замене живу реч, додир, блискост, интимност, многи савремени појединци и даље интензивно употребљавају своје паметне справе у циљу задовољења социјалних потреба. Терклова (Теркл 2011) сматра „да се плашимо ризика и разочарања која носе односи са другим људима, те зато очекујемо више од технологије, а мање једни од других”. Дакле, од технологије се очекује да супституише оно што особи недостаје и(ли) за шта нема храбрости у реалном животу. Такође, у савременом друштву влада преваленција садржаја који се опажају чулом вида, те је мото *esse est percipi* постао доминантна парадигма према којој савремени појединци усмеравају своје деловање, као и разумевање себе, света и других. Међутим, то води ка површном и баналном закључивању, као и површним и баналним односима чија је крајња последица осећај усамљености.

Кључне речи: интернет, технолошки посредована стварност, умрежавање, виртуелне релације, усамљеност.

УВОД

Савремено друштво, као ниједно пре, почива на технолошком прогресу. Другим речима, сви важни социјални сегменти – културолошки,

политички, економски, привредни, премрежени су и условљени технологијом. Технологијација стварности и појава дигиталног простора утицали су да јасна демаркациона линија између стварног и виртуелног постане све нејаснија. Примамљивост дигиталног света лежи у томе што је он бременит вештачки произведеним сензацијама. То значи да се у оквиру њега лако могу постићи узбуђења за којима човек природно трага. Међутим, овде треба направити разграничење између, с једне стране, узбуђења која настају као резултат продуктивног начина живота – искоришћавања стваралачких капацитета, талената, успостављања блиских и интимних релација које доприносе обогаћивању човековог персоналног света и пренебрегавању неподношљивих и животно угрожавајућих стања – усамљености и изолованости и, с друге стране, оних узбуђења која се релативно лако постижу, имају кратко трајне ефекте, која су вештачки произведена и којима обилује технолошки посредован свет.

Човек је створен да се удружује са Другим. Другим речима, социјабилност је инхерентно својство човека. Само у односу са Другим, он може да расте и да развија своју човечност, што је, уједно, његов фундаментални задатак. Ипак, у савременом, технолошки устројеном свету који истиче индивидуализам, материјално постигнуће и успех као есенцијалне вредности све мање остаје времена за развијање квалитетних, блиских и интимних односа. Међутим, такав однос савременог човека према себи и другима носи своје бreme: осећај усамљености, изолованости, отуђености, социјалне анксиозности, страха од Другог, депресије... Јер, када се Други перципира кроз призму добро познате крилатице „*homo homini lupus est*”, није зачуђујуће што се јавља стрепња, страх и жеља за дистанцирањем, што неминовно води у усамљеност.

СПЕЦИФИЧНОСТИ ИНТЕРНЕТА КАО МЕДИЈА

Интернет и нове технологије су у толикој мери постале део свакодневног живота да је многим појединцима тешко да замисле и осмисле живот без њих. Омега принцип комуникацијског друштва гласи: било ко може имати приступ било чему, било где, било кад и било како.¹ Развој информационо-комуникационе технологије (ИКТ) условио је настанак медија који је променио дотадашњи начин конзумирања медијских садржаја – интернета. Удруживањем телефона, телевизора и компјутера настале су интерактивне технологије. Њихова значајна

¹ Ф. Бал, *Моћ медија*, Клио, Београд, 1997, стр. 30.

особеност јесте да се било ком садржају, уз одговарајућу технолошку подршку, може приступити у сваком тренутку и на сваком месту. Поред тога, нове технологије омогућавају двосмерну комуникацију, што је условило трансформацију улоге рецепијената. Другачије формулисано, рецепијенти више не представљају пасивне примаоце, већ постају активни учесници и произвођачи медијских садржаја. Зато се нови медији, за разлику од традиционалних, одређују као дијаложке структуре.

У самом зачетку, интернет су могли да обликују само они људи који су поседовали специјализована, високотехнолошка знања. Међутим, проналазак веб 2.0. технологије је омогућио да свако може постасти креатор садржаја, што из корена мења улогу рецепијената и начин употребе интернета. Наиме, како се омасовљавао, интернет је постајао део свакодневних пракси све већег процента људи. У ствари, не би се много погрешило када би се рекло да је интернет премрежио савремено друштво и да оно без њега више не може. Било да пишу или одговарају на мејлове, играју игрице, крстаре виртуелним световима, гуглају информације (*googling*), гледају Јутјуб садржаје (о шминкању, кулинарству, путовањима...), шерују мимове (смешне клипове), постављају селфије, обављају банкарске трансакције, купују онлајн, животи савремених људи (како у развијеним, тако и у неразвијеним деловима света) директно су или индиректно условљени интернетом и новим технологијама. Такође, с правом се може рећи да у савременом друштву влада технолошки императив. Зато се одређена технолошка достигнућа намећу, промовишу и представљају као неопходност, како би што већи проценат људи развио претензије ка њиховом поседовању. Веродостојан пример је ајфон. Према истраживањима тржишта у јесен 2015. године, две трећине америчких тинејџера је имало ајфон, што је отприлике највеће могуће засићење тржишта неким производом.²

Јасно је уочљиво да је интернет изменио перцепцију света претворивши га у „глобално електронско село”, да се послужимо сликовитом Меклауновом формулацијом. Интензитет промена који је изазван појавом интернета и пролиферацијом ИКТ је толико велики да их друштвено-хуманистичке науке не могу испратити и објаснити истим темпом којим се дешавају. Такође, снажан уплив интернета у свакодневни живот великог процента људи утицао је да традиционално схваћени појмови – комуникација, социјалне интеракције и идентитет почну да се евалуирају на другачији начин.

² Ц. Твенги, *Интернет генерација. Дезорјентисаност деце у дигиталном добу*, Психополитис институт, Нови Сад, 2018, стр. 10.

Интернет је омогућио конституисање виртуелног простора у оквиру кога се дешавају социјалне интеракције, комуницира без обзира на време и место, прате различити медијски садржаји. Иако интернет у самом зачетку није био замишљен као простор за социјално деловање, временом је то постао. Ово је разумљиво из угла човека као друштвеног бића које, свуда где је то могуће, настоји да задовољи своју генеричку потребу – потребу за социјабилношћу и симболичким комуницирањем. Међутим, још једна важна карактеристика коју је омогућио интернет јесте да се социјалне интеракције, праћење и креирање медијских садржаја могу реализовати било када и било где. То значи да конзумирање садржаја посредованих интернетом није резервисано само за слободно време. Једини предуслов за њихову реализацију је постојање адекватне технолошке опремљености. Уједно, то значи да човек има на располагању већи временски опсег за конзумирање садржаја и спровођење активности посредованих новим технологијама. Према Кацеровој, то подразумева да је потребно навићи се „на сталну промену перспективе између виртуелних простора и нашег физички доживљеног света, као и на чињеницу да на интернету можемо да делујемо анонимно, лишени тела и без правог физичког присуства”.³ Како је технолошки посредована стварност постала свакодневна и учестала пракса значајног процента људи, она је почела да се све више перципира као природно, а не технолошко окружење. Опасност усвајања овакве перспективе лежи у томе што људи технолошки посредовану стварност почињу да доживљавају као место на коме могу да задовоље своје фундаменталне људске потребе (као што је потреба за Другим).

Популаризација дигиталног простора је довела до тога да је јасна граница између виртуелног и реалног све магловитија. То је проузроковало да се од виртуелног света очекује да супституише оно што недостаје у реалном (комуникација, односи, пажња, емоције, самопоуздање...). Уплив интернета у свакодневни живот све већег броја људи мења начин на који се људи повезују, комуницирају, проводе време... Дакле, интернет је утицао да традиционално схваћени појмови ‘комуникација’ и ‘међуљудске релације’ доживе другачије интерпретације и концептуализације. Све наведено је постало још израженије са омасовљењем паметних телефона. „Паметне машине” су постале глобално популарне зато што су лако преносиве и персонализоване. Ту лежи добар део разлога због чега се доживљавају као блиске. У том светлу посматрано, оно што изазива истраживачку пажњу јесте како стварање „интимних

³ К. Кацер, *Сајбер психологија*, Лагуна, Београд, 2019, стр. 12.

релација са машинама”, да се послужимо формулацијом Терклове, утиче на реални живот особе: да ли она занемарује неке важне активности; на њене међуљудске односе; на њен осећај идентитета. У сваком случају, културне промене које су настале услед експанзије ИКТ у највећој мери су утицале на Ај генерацију (они који су рођени од 1995. године). Међутим, оне нису заобишле ни припаднике осталих генерација.

„НОВЕ ИНТИМНОСТИ СА МАШИНАМА”

Нове технологије дају прилику савременом човеку да се у сваком тренутку и на сваком месту повеже са другим људима, чиме су срушене временске и просторне баријере. Ипак, истовремено, код значајног процента људи јача осећа усамљености, отуђености и изолованости. У том светлу, питање које се намеће је следеће: Да ли људи интензивно користе своје персонализоване технологије како би пренебрегли осећај усамљености, изолованости и изопштености или се осећају усамљени, изоловани и изопштени зато што их прекомерно употребљавају?

Постмодерно доба је обележено јачањем индивидуалистичке идеологије, што је утицало на слабљење традиционалних веза и улога. Иако је савремени човек у постмодерном добу добио више прилика за самоизражавање и развијање аутентичних диспозиција, истовремено је дошло до повећања осећаја усамљености, изолованости и неадекватности. Наиме, Твенгијева износи запажања да су усамљеност, симптоми депресије, налети јаке депресије, анксиозност, самоповређивање и самоубиства у порасту, углавном од 2011. године.⁴ Имајући у виду поменута истраживања, разлоге за омасовљење ових појава (усамљености, депресије, самоубиства итд.) би требало потражити у актуелним друштвеним тенденцијама и глобалном систему вредности који, како се може уочити, нису усаглашени са човековим фундаменталним потребама, што за последицу има омасовљење одређених патологија.

Терклова наводи да компјутери изазивају јака осећања, чак и код оних који нису у директном контакту са њима.⁵ Ауторка сматра да компјутери представљају „метафизичке” и „психолошке” машине јер оне утичу на наше мишљење о нама самима.⁶ Дакле, однос са машином је

⁴ Ц. Твенги, *Инијернеј генерација*, Психополис институт, Нови Сад, 2018, стр. 361.

⁵ Sh. Turkle, *The Second Self: Computers and the Human Spirit*, Twentieth Anniversary Edition, The MIT Press Cambridge, Massachusetts, London, England, p. 19.

⁶ Исто, стр. 21.

психолошки јер се рефлектује на човекову перцепцију о себи, свету и другим људима. Тиме се не оспорава чињеница да мобилни телефони и интернет могу да буду изванредне технологије када се ради о брзини, ефикасности и приступу стварима које желимо и које су нам потребне, али истовремено оне могу да буду узрочник стреса, анксиозности, незадовољства и могу да промене начин на који се размишља о приватности, социјалним релацијама и демократским праксама.⁷ Према Теркловој, људи са својим персонализованим машинама изграђују интимне релације, те тако настају „нове интимности са машинама”. Она истиче да нам технологија помаже да управљамо стресом у животу, али и сама генерише анксиозност.⁸ Многи људи изјављују да би више волели да не постоје друштвене мреже и персонализоване технологије (компјутери, таблети, мобилни телефони...). Они се жале да мобилни телефони изазивају у њима осећај узнемирености, али и да не би могли да замисле свој живот без њих.⁹ Дакле, људи осећају извесну напетост у присуству ИКТ, што је углавном последица заузимања става „морам у сваком тренутку да имам приступ својим персонализованим технологијама и да видим шта се догађа”.

Осим тога, друштвене мреже су наметнуле императив социјалне пожељности која се мери бројем лајкова, позитивних коментара, виртуелних пријатеља и пратилаца. Зато није ретко да особа, када постави неку слику или објаву, почиње да стрепи како ће она бити перципирана од стране других корисника. Све наведено утиче на повећање унутрашњег притиска и анксиозности. С друге стране, људи осећају да им време у технолошки посредованом свету клизи, те се јавља жал за продуктивнијим, смисленијим и испуњенијим животом. Ипак, многи од њих, и поред јасних емоционалних сигнала: узнемирености и осећаја да „губе време”, настављају по старом. Са појавом интернета и друштвених мрежа, дошло је до појаве феномена познатог као ФОМО (*fear of missing out*), тј. страха да се нешто не пропусти,¹⁰ који представља још једног узрочника анксиозних стања. Дакле, многе особе када немају прилику да буду упућене у дешавања у дигиталном свету почињу да осећају узнемиреност и напетост. Вајдијанатан каже да „нас Фејсбук заокупља као кесица чипса, нудећи честа задовољства ниског интензитета, не за-

⁷ J. Hanson, *How Cell Phones and the Internet Change the Way We Live, Work, and Play*, p. 10, 11.

⁸ Ш. Теркл, *Сами заједно*, Клио, Београд, 2011, стр. 330.

⁹ J. Hanson, *How Cell Phones and the Internet Change the Way We Live, Work, and Play*

¹⁰ Ц. Твенги, *Интијернеј генерација. Дезорјентисаност геце у дијиталном добу*, Психополитис институт, Нови Сад, 2018, стр. 121.

хтевајући да испољимо критичке способности. Понекад се улогујемо из досаде и сат времена касније се питамо где је пролетело време”.¹¹

Терклова и Твенгијева заступају мишљење да корисници према технологији заузимају амбивалентан став. Другим речима, људи имају осећај да би њихов живот без технологије био садржајнији и испуњенији, али да ипак не могу без ње. Твенгијева је након испитивања девојчица тинејџерки извела закључак да оне у исто време и воле и мрзе своје персонализоване машине. Оне сматрају да их јурњава за лајковима ментално исцрпљује и да представља губљење времена, али, ипак, то настављају да раде. Ауторка књиге *American Girls: Social Media and the Secret Lives of Teenagers*, Ненси Џо Сејлс (Nancy Jo Sales), то описује на следећи начин: „Девојчице су непрестано у потрази за лајковима и позитивним коментарима на својим страницама, уз константни притисак да поставе своје секси фотографије, јер такве слике добијају највише лајкова”.¹² Тако се ствара психолошки императив: „морам да се свидим својим пратиоцима”.

Људи имају природну потребу за прихватањем. Човек свој идентитет не изграђује у изолацији, већ у интеракцији са другим људима. Другим речима, битан чинилац који учествује у човековом самодефинисању су повратне реакције које он добија од других. Са појавом дигиталног простора и могућности конституисања дигиталног Селфа, долази до повећања броја оних који партиципирају у формирању нечије самопредставе. Међутим, када индивидуа настоји да сопствену вредност изгради на основу броја лајкова у дигиталном свету, она може добар део времена посветити потрази за њима, што је најчешће науштрб неких других активности. Такође, то је добар начин да се упадне у зависност од осећаја који доносе лајкови. Осим тога, могу се јавити и анксиозна стања услед стрепње проузроковане мишљу: „Шта ако почнем да губим пратиоце или не успем да остварим довољан број лајкова?” У том светлу посматрано, претњу представља зависност од туђих мишљења и одобравања, што води робовању туђим очекивањима, као и занемаривању потребе за развијањем аутентичности, јединствености и блиских односа.

У интеракцији са ИКТ, човек лако може запасти у различите заблуде. Терклова износи запажање да адолесценти почињу да уживају у

¹¹ С. Вајдијанатан, *Анџигрушћивене мреже*, Клио, Београд, 2018, стр. 47.

¹² Џ. Твенги, *Интернет ђенерација. Дезоријентисаност деце у дигиталном добу*, Психополитис институт, Нови Сад, 2018, стр. 74.

таквом осећају – да никада не морају да буду сами.¹³ Наиме, довољно је да се посредством својих технологија конектују на мрежу. Јер, дигитални свет представља место где се у било које доба може пронаћи неко ко је спреман да комуницира, флертује, игра игрице, дели личне тескобе... Међутим, то може водити у илузију да присуство Другог посредством технологије значи и истинско задовољење социјалних потреба. У извесном смислу, имајући у виду развојни период адолесцената, који карактерише осетљивост и несигурност, „осећај да не морају да буду сами” може бити користан. Међутим, уколико они почну да се свакодневно навикавају на такав осећај, настојећи да на тај начин компензују потребе које не могу да задовоље у реалности, то може водити ка сајбер-фиксацији. Америчка психолошка асоцијација је дефинисала проблем зависности од интернета као губитак контроле над временом које се проводи на интернету, упркос томе што то оставља штетне последице на стварни живот, као што је случај са персоналним релацијама.¹⁴ Јанг сматра су најподложнији зависном односу од интернета они који пате од депресије, који се осећају усамљеним, који пате од ниског самопоштовања, несигурности, анксиозности, који нису задовољни емотивним односима, послом који обављају, друштвеним животом, они који се суочавају са раком, или имају трајну инвалидност и они тинејџери који имају осећај да их родитељи не разумеју.¹⁵

Многим људима персонализоване технологије помажу да када се нађу на неком јавном месту пренебрегну социјалну напетост и анксиозност јер имају могућност да одлутају у дигитални свет. Међутим, овакав начин суочавања са личним баријерама представља ескапистички механизам који не води ка стварном превазилажењу личних тескоба. Ипак, чињеница да се особа осећа сигурније у присуству технологије доводи до њене веће везаности и зависности. На тај начин човек лишава себе могућности да коришћењем сопствених способности превазиђе изазове на које наилази у својој стварности.

Један од највећих изазова, хуманистички промишљаних, који настаје у интеракцији нових персонализованих технологија и човека јесте његово дистанцирање од реалног и настојање да се фундаменталне потребе (као што је потреба за Другим) задовоље у дигиталном свету. Али, како је то описао Големан, „колико технологија увлачи људе у виртуелну стварност, толико их умртвљује за оне који су заиста

¹³ Ш. Теркл, *Сами заједно*, Клио, Београд, 2011, стр. 330.

¹⁴ J. Hanson, *How Cell Phones and the Internet Change the Way We Live, Work, and Play*, p. 57.

¹⁵ Исто, стр. 59.

близу”.¹⁶ Јер, ако се има у виду да особа издваја добар део свог времена и енергије на активности у дигиталном свету, јасно је да долази до премештања њеног фокуса са реалног на технолошки посредовано. У том случају, може доћи до значајног осиромашења реалног живота и занемаривања његових важних аспеката. Несумњиво је да технологија помаже људима да се повежу. Ипак, питање да ли су комуникација и интеракције посредоване технологијом „праве” је дискутабилно. Големан комуникационе праксе посредоване технологијом назива „назови” комуникација јер смтра да се на тај начин појачава отуђеност људи једних од других.¹⁷ Нове технологије су омогућиле омасовљење још једног феномена, а то је комуницирање које подразумева писање порука (четовање), што је утицало на смањење потребе за разговором. Наиме, све више појединаца се осећа комфорније када куца поруке него када разговара, што може говорити у прилог дистанцирању људи једних од других.

УСАМЉЕНОСТ – РАСПРОСТРАЊЕНО СТАЊЕ У ПОСТМОДЕРНОМ ДОБУ

Шери Теркл каже да је технологија заводљива када могућности које она пружа подилазе људској рањивости.¹⁸ То значи да технологија ласка људским слабостима, што подразумева да се људи ослањају на могућности и решења које нуди технологија а да притом занемарују коришћење властитих капацитета у циљу превазилажења одређених изазова. Јер, неупоредиво је лакше и „безбедније” комуницирати са неким иза екрана, када не постоји приступ паралингвистичким аспектима. Међутим, опасност лежи у томе што особа може да се „навуче” на праксе посредоване технологијом и да постане зависна од њихове употребе. Дакле, олакшице које технологија нуди могу особу дистанцирати од суочавања са личним баријерама и тако осујетити њену потребу за предузимањем конкретних акција. А акционо деловање представља једини начин да се особа ухвати у коштац са одређеним проблемом и да га на крају превазиђе.

Људи говоре о приступу нету са својих блекберија као о „месту за наду” у животу, месту на коме усамљеност може бити побеђена.¹⁹

¹⁶ Д. Големан, *Социјална интелигенција*, Геополитика издаваштво, Београд, 2010, стр. 16.

¹⁷ Исто, стр. 15.

¹⁸ Ш. Теркл, *Сами заједно*, Клио, Београд, 2011, стр. 21.

¹⁹ Исто, стр. 23.

Међутим, овде је кључно питање због чега су они дошли у ситуацију да своје персонализоване машине перципирају као једино место за превазилажење осећаја усамљености. Део одговора се може пронаћи у осврту на капиталистички систем вредности који хиперпотрошњу ставља на пиједестал, чиме се подстичу социјална одмеравања и компетитивни дух – „ко има више?“. Тако се из вида губе основни хуманистички постулати о значају и улози Другог у циљу превазилажења најтескобнијих људских осећања: усамљености и изопштености. Наиме, када однос са Другим постане борба за доминацију, моћ, доказивање и показивање материјалних симбола, онда је врло вероватно да ће се особа осећати усамљеном.

Осим тога, добро позната флоскула „Време је новац“ представља мото капиталистичког система. Тиме се инсистира да се време не сме губити и да се оно мора „паметно“ искоришћавати. А из те перспективе, време се „паметно“ искоришћава када се предузимају активности које доносе новац. То значи да се приоритети постављају на основу новчаних добити, а не према фундаменталним људским потребама. У таквом вредносном систему, где је новац основни мотив, брзина, мултитаскинг и ефикасно проналажење решења представљају високо вредноване категорије. Последице усвајања оваквих перспектива су хектичност и конфузија јер се различити аспекти човековог живота преплићу и губе јасна разграничења. Имајући наведено у виду, није тешко разумети због чега све већи проценат савремених појединаца пати од осећаја усамљености. Јер, када јурњава за новцем, брзина и стрес постану доминантне струје, остаје мало простора за блиске, искрене и аутентичне односе. Оваква стања су за човека психички неподношљива, те он покушава да пронађе одређена решења која су често ескапистичка. Рецимо, многи излаз виде у дигиталном свету, чиме се објашњава популарност виртуелних упознавања и сајтова за ту намену. А како истраживања показују, највећи проценат људи који користи сајтове за упознавање јесу људи за које време представља важан фактор.²⁰

Чињеница којој сведочи савремени појединац јесте да је дигитални свет постао интегрални део његове стварности. Другим речима, човекове свакодневне праксе често подразумевају боравак у дигиталном простору. Један од изазова са којим се особа суочава уласком у дигитални свет јесте велика циркулација слика које представљају идеализоване представе о животу, успеху и изгледу. Наиме, дигитални свет је богат „унапређеним“ и „побољшаним“ верзијама сопства које појединци

²⁰ J. Hanson, *How Cell Phones and the Internet Change the Way We Live, Work, and Play*, p. 83.

осмишљавају и презентују другим дигиталним корисницима. То значи да уласком у дигитални свет особа има привилегију да се (само)конституише према пожељним друштвеним стандардима. Међутим, честа изложеност посматрању туђих живота, представљених савршеним фотошопираним и исфилтрираним сликама, које циркулишу дигиталним светом, може утицати на повећање личне несигурности и неадекватности. Не треба занемарити чињеницу да је човекова природна потреба да се компарира са другим људима, што је последица његовог генеричког својства – социјабилности. У случају када особа сопствену вредност не изграђује на основу реализације рођењем добијених потенцијала, она је пријемчивија да усваја идеализоване представе које се дисеминирају посредством медија. Такође, такве особе су подложније да упадну у нека непродуктивна стања као што су осећај личне несигурности и незадовољства, појачане рањивости и усамљености, као последице компарирања са идеализованим представама које циркулишу дигиталним светом и усвајања ставова „нисам довољно леп, успешан, богат”. Џенис Витлок је изјавила: „Ако смо желели да створимо окружење за штанцовање заиста несигурних људи, онда смо успели у томе”.²¹ Зато, у данашњем свету где многи људи сопствена тела сматрају недовољно добрим јер их упоређују са супермоделима, бодибилдерима, или са људима који имају беспрекорне физичке карактеристике, комуникација која подразумева дистанцу може помоћи да особа осећа мању рањивост уколико је неко одбије.²²

Терклова је кроз истраживачку праксу дошла до закључка да се људи из виртуелног света враћају разочарани.²³ Дobar део објашњења због чега људе прати осећај разочараности након боравка у дигиталном свету може се пронаћи у очекивањима која људи имају од технологије. Наиме, од технологије се неретко очекује да ће бити адекватан супститут за оно што недостаје у реалном животу. То значи да људи прецењују моћ, улогу и значај технолошких достигнућа. А као што је добро познато, свака нереална и неутемељена процена резултира исходом испод очекивања и разочарањима. Зато, од технологије треба очекивати оно што она може да испуни, а то значи не прецењивати њене могућности. Свако опчињавање и засењивање води у илузије и заблуде, те се неминовно завршава разочараношћу. Са хуманистичког аспекта,

²¹ Џ. Твенги, *Интернет џенерација. Дезоријентисаност деце у дигиталном добу*, Психополис институт, Нови Сад, 2018, стр. 128.

²² J. Hanson, *How Cell Phones and the Internet Change the Way We Live, Work, and Play*, p. 84.

²³ Ш. Теркл, *Сами заједно*, Клио, Београд, 2010, стр. 36.

технолошки посредован свет и интеракције које у њему настају не могу да буду замена за стварне и блиске људске интеракције, које имају капиталан значај у превазилажењу осећаја несигурности и усамљености.

Твенгијева сматра да се, откако су смартфон популарни, повећало време проведено испред екрана и да се тиме увећало осећање усамљености.²⁴ Терклова каже: „Видели смо младе људе како се, док пишу поруке својим онлајн познаницима, осећају више живо када су повезани, а потом дезоријентисано и усамљено када напусте своје екране”.²⁵ Дакле, један од хуманистичких изазова који је испливао на површину са популаризацијом дигиталног света јесте атрофирање социјалних способности, капацитета и вештина, што се може довести у везу са повећањем усамљености. Јер, неразвијање социјалне компетентности производи унутрашњи осећај нелагодности и неадекватности, што може резултирати осећањем усамљености. Када особа не развија социјалне вештине, она постаје несигурнија и отуђенија. Технолошки посредоване интеракције нуде привид друштвености и повезаности, док, истовремено, расте осећај персоналне дезоријентисаности и усамљености. Према Твенгијевој, паралелно са масовном употребом мобилних телефона, интернета и друштвених мрежа, долази и до смањења потребе за изласцима и виђањима са пријатељима. Тако је анкета која је спроведена међу америчким студентима показала да су студенти 2016. године (на супрот крају 1980-их) проводили четири сата мање недељно дружећи се са пријатељима, а три сата мање недељно на забавама.²⁶ То показује да за Ај генерацију комуникација посредством Инстаграма, Снепчета, Фејсбука постаје доминантнија форма комуникације у односу на интерперсоналну. А мањеведеног времена у реалним социјалним интеракцијама значи слађење социјалних вештина, емоционалне писмености, здравог самопоуздања и самопоштовања, повећање рањивости и социјалне анксиозности.

Три студије које су спроведене у оквиру друштвене мреже Фејсбук показале су да што више времена особе проводе уз екран, то су веће шансе да се осете нерасположено. Дакле, ове студије указују на то да постоји корелација између временаведеног уз екран и расположења. Поменуто истраживање је обухватало студенте на једном колеџу,

²⁴ Ц. Твенги, *Интернет генерација. Дезоријентисаност деце у дигиталном добу*, Психополис институт, Нови Сад, 2018, стр. 123.

²⁵ Ш. Теркл, *Сами заједно*, Клио, Београд, 2011, стр. 358.

²⁶ Ц. Твенги, *Интернет генерација. Дезоријентисаност деце у дигиталном добу*, Психополис институт, Нови Сад, 2018, стр. 93.

одрасле особе и случајно одабране становнике Данске. Прве две групе су биле контролне и код њих је мерен степен изложености овој друштвеној мрежи. Резултат је показао у обе контролне групе (студенти и одрасли) да што су више времена проводили на Фејсбуку, то је њихово нерасположење било веће. Трећа група је била експериментална (случајно одабрани становници Данске) и она је имала задатак да недељу дана апстинира од употребе ове мреже. Епилог је да су се они који су на недељу дана престали да користе ову мрежу осећали срећнијим, мање усамљеним и депресивним него они који су ишли на Фејс као и обично (и то са знатном разликом – 36% њих је било мање усамљено, 33% их је било мање депресивно, а 9% их се осећало срећнијим). Наиме, према резултатима ових истраживања, млади људи који свакодневно иду на друштвене мреже имају веће шансе да кажу: „Често се осећам усамљено“, „Често се осећам неприхваћено“, „Често пожелим да имам више пријатеља“.²⁷ Дакле, закључак овог истраживања је да оне особе (пре свега тинејџери) које се слабо излажу социјалним интеракцијама, а доста времена проводе у виртуелним световима, имају веће индиције да се осећају усамљено, несрећно и депресивно. Твенгијева закључује и да је донекле нагли и велики пораст депресије изазван тиме што су тинејџери проводили више времена уз екране својих уређаја.²⁸

ВИРТУЕЛНИ ДРУГИ, ДАЛЕКИ ДРУГИ – РАЗЛОЗИ ПРИВЛАЧНОСТИ ВИРТУЕЛНИХ РЕЛАЦИЈА

Према Томићевој, феномен супституције стварних друштвених веза у корист виртуелних, дистанцираних и емоционално „безбедних“ представља једно од суштинских обележја савремености.²⁹ Један од основних разлога привлачности ових релација лежи у томе што оне делују необавезујуће и неоптерећујуће, те се перципирају као разбрибрига или као добар начин да се „убије време“. Такође, ове релације носе мањи ризик од емоционалног повређивања, те многим изгледају сигурније и безбедније. Осим тога, особа је свесна да може да напусти интеракцију када осети нелагоду, да има простора и слободу да експериментише са својом сексуалношћу и идентитетом, да може истовремено да „одржава“ више паралелних интеракција или да комуницира са више особа у исто

²⁷ Исто, стр. 103.

²⁸ Исто, стр. 140.

²⁹ З. Томић, *News age*, Чигоја штампа, Београд, 2009, стр. 9.

време. Када су овакве интеракције у питању, особе осећају мању напетост јер имају веће могућности да сакрију или закамouflирају одређене аспекте сопствене личности које сматрају недовољно добрим, што их чини сигурнијим и самопоузданијим. Поред наведеног, овакве релације могу бити у служби превазилажења досаде која је последица рутинизираних и механицистичког начина живота.

Дакле, ове релације не подразумевају осећај одговорности за Другог, као што је случај са блиским и интимним релацијама, изискују мања емоционална улагања и носе мањи ризик од емоционалног повређивања. Овакву перспективу ојачава и доминантна културолошка матрица у оквиру које се бол, слабост и патња третирају као непожељни. У ери у којој се широка палета емоција проглашава недозвољеним и где се инсистира на неприродном оптимизму, чему у прилог говори популаризација учења о позитивним мислима, где је срећа императив а несрећа судбина губитника, страх од емоционалног рањавања постаје све распрострањенији. Зато добар део појединаца настоји да пронађе механизме заштите, што су најчешће конформистичка решења. Другим речима, неизвесност и ризици су неминовност човекове егзистенције, што значи да потпуна сигурност није могућа. Дакле, човек мора да се помири са чињеницом да нема моћ да контролише све аспекте сопственог живота, као и да га бежање од патње неће довести до ослобођења од ње. У ствари, настојање да се дистанцирањем и прибегавањем „сигурним” решењима избегну емоционалне озледе ствара озбиљније последице као што су усамљеност, депресија и очајање. Јер, човек никада не може превазићи своје генеричко својство – социјабилност, а да за то не плати високу цену.

Дигитализована пријатељства која се одигравају преко емотиконских емоција, које саме почивају на брзом одговору уместо на рефлексији – могла би их припремити повремено путем ничег вишег од површности.³⁰ Међутим, иако у одређеним животним околностима овакве релације могу имати оправдање, важно је имати у виду да, дугорочно гледано, оне не могу да испуне човекову фундаменталну потребу за Другим.

Савремена медијска култура у чијем је средишту категорија посредовања а тиме и категорија стварне и симболичке дистанце, не само да обезбеђује/продукује друштвену атомизацију, него на темељу новог умрежавања и стварања виртуелних, омогућава тиху трансформацију

³⁰ Ш. Теркл, *Сами заједно*, Клио, Београд, 2011, стр. 43.

свих Других у *далеке Друје*.³¹ Терклова каже да анализа података из 2010. године од више од четрнаест хиљада студената током протеклих тридесет година показује да од 2000. године млади људи извештавају о драматичном опадању интересовања за друге људе.³² Један од узрока појаве оваквих тенденција може се пронаћи у усвајању технолошког перспективизма где су брзина, ефикасност и мултитаскинг прихваћени као пожељне особине, иако оне могу утицати на инструментализацију човековог духа. Такође, истраживања су показала да они који „упражњавају мултитаскинг на различитим медијима и уређајима слабије памте, теже схватају и емотивно су раздражљивији и импулсивнији”.³³ Мултитаскинг подразумева подељену пажњу. У том светлу посматрано, важно је сагледати како се такве праксе рефлектују на међуљудске релације јер подељена пажња имплицира и атрофирање емпатичких процеса. Другим речима, способност разумевања нечијег унутрашњег света се смањује када особа спроводи више активности истовремено. Големан је истакао да је један од пресудних чинилаца који играју улогу у алтруизму да се одвоји време и обрати пажња, као и да је наша емпатија најјача кад се до краја усредсредимо на некога и тако успоставимо нашу емоционалну петљу.³⁴ Дакле, да би се оствариле квалитетне, блиске и интимне релације неопходно је постојање емпатије. Из изреченог се може закључити да усвајање технолошких принципа брзине и мултитаскинга има негативне импликације на квалитет међуљудских релација и да води ка њиховој инструментализацији. Де Флер каже да комуникација која је посредована дигиталним медијима индукује једну значајну карактеристику, која се последично рефлектује и на остале социјалне интеракције, а то је десентизација. Наиме, у технолошки посредованом свету је неупоредиво лакше нанети неке емоционалне бол путем вређања и ниподаштавања, управо из разлога што постоји технолошка баријера. Сажетије формулисано, у дигиталном свету не постоји приступ невербалним аспектима друге особе, те се губи осећај да се неке наноси штета. Кацерава сматра да у дигиталном простору „осећај стида нестаје и да се кочнице губе”.³⁵ Ово веродостојно поткрепљују многи коментари који циркулишу дигиталним светом а који упућују на „језик мржње”. Овакве праксе су последица тога што се на

³¹ З. Томић, *Књига о ђушању*, Чигоја штампа, Београд, 2016, стр. 141.

³² Ш. Теркл, *Сами заједно*, Клио, Београд, 2011, стр. 394.

³³ К. Кацер, *Сајберпсихологија*, Лагуна, Београд, 2019, стр. 26.

³⁴ Д. Големан, *Социјална интелијенција*, Геополитика, Београд, 2010, стр. 57.

³⁵ К. Кацер, *Сајберпсихологија*, Лагуна, Београд, 2019, стр. 43.

Другог гледа као на деперсонализовано и инструментализовано сопство, а не као на људско биће.

ЗАКЉУЧАК

Виртуелни свет је у односу на реални богатији сензацијама и нуди илузију да особа никада не мора да буде сама. Међутим, присуство Другог не значи и истинско задовољење човекове фундаменталне потребе за Другим. О савременим људима Фром износи следећи закључак: „Ми желимо дистанцу, желимо да се познајемо само толико колико је неопходно да бисмо заједно живели, да бисмо сарађивали, да бисмо се осећали безбедно”.³⁶ У таквим односима који су површни, деперсонализовани, лако раскидиви и емоционално безбедни усамљеност представља неминовност. У њима не постоји истинска заинтересованост за Другог, већ је циљ задовољење тренутних, егоистичних потреба. Тако Други постаје „далеки Други”, инструментализовани објекат, у кога не треба улагати време, енергију и осећања. Њему се приступа према принципима брзе и ефикасне евалуације која подразумева одговор на питање: Да ли задовољаваш моје тренутне потребе? Емоционална улагања и давања се перципирају као ризична и непотребна, те се, са прагматичног аспекта, не види њихов дубљи смисао. Зато се одстрањују као непотребност и проглашавају застарелим. У основи свега је страх од Другог, који је проузрокован нашироко заговараним конформистичким ставом да емоције треба држати под контролом и да им се не треба препуштати, као и наметнутим социјалним комапарцијама које људе усмеравају ка себи (индивидуализам) а удаљавају од других (алијенација). Имајући у виду да су поменута стања неподношљива, многи спас траже у „безбедном” окружењу – дигиталном свету. Ипак, повећање усамљености, депресије и броја самоубистава не улива наду да је решење за проблеме савременог човека пронађено. Чак, можда је и све даље.

ЛИТЕРАТУРА

Бал (1997): Франсис Бал, *Моћ медија*, Београд: Клио.

Вајдијанатан (2018): Сива Вајдијанатан, *Анџигрушћивене мреже*, Београд: Клио.

³⁶ Е. Фром, *Умеће живљења*, Нова књига Плус, Београд, 2016, стр. 63.

Големан (2010): Данијел Големан, *Социјална интелигенција*, Београд: Геополитика.

Кацер (2019): Катарина Кацер, *Сајберпсихологија*, Београд: Лагуна.

Твенги (2018): Џин Твенги, *Интернет генерација. Дезоријентисаност деце у дигиталном добу*, Нови Сад: Психополис институт.

Теркл (2005): Sherry Turkle, *The Second Self: Computers and the Human Spirit*, Twentieth Anniversary Edition, Cambridge Massachusetts, London, England: The MIT Press.

Теркл (2011): Шери Теркл, *Сами заједно*, Београд: Клио.

Томић (2009): Зорица Томић, *News age*, Београд: Чигоја штампа.

Томић (2016): Зорица Томић, *Књига о ћушању*, Београд: Чигоја штампа.

Фром (2016): Ерих Фром, *Умеће живљења*, Београд: Нова књига Плус.

Хенсон (2007): Jarice Hanson, *How Cell Phones and the Internet Change the Way We Live, Work, and Play*, Westport, Conn: Praeger.

MA Jelena Nikolić, PhD

student at Faculty of Culture and Media at Megatrend University

VIRTUAL OTHER, DISTANT OTHER – THE INTERPRETATION OF RELATIONS IN COMPUTER-MEDIATED REALITY

Summary: The Internet is not just a communication medium. The most significant idiosyncraticity of the Internet is reflected in the fact that it has allowed the constitution of a specific (cyber) space, which, although computer-mediated, offers the possibility of social networking, communication and self-expression. However, in the interaction with information and communication technology, the expectations of many people seem to be disappointed. Namely, besides the fact that it is easier and faster to communicate with the support of technology (which leads to reduced space and time), people often have ambivalent feelings, usually expressed with the following attitudes: “technology devours my time”, “technology alienates us”, “technology consumes me”. Nevertheless, despite the fact that technology and real life surrogates (virtual communication, virtual self and virtual relations) can not replace live conversation, touch, closeness, intimacy, many individuals continue to intensively use their “smart” devices in order to satisfy their social needs. Turkle (2011) thinks that “we fear the risks and disappointments of relationships with our fellow humans, and that’s why we expect more from technology, but less from each other”. This means that technology is expected to supersede what is missing in real life. In the modern society visual sensations prevail over all the other sensations; therefore, the motto *esse est percipi* has become the dominant paradigm according to which contemporary individuals direct their actions. However, this leads to superficial and banal thinking, as well as superficial and banal relationships, which lead to the feeling of loneliness.

Keywords: Internet, computer-mediated reality, networking, virtual relationships, loneliness.